

Бранко Надовеза
Институт за новију историју Србије, Београд

КОНКОРДАТ – МЕЂУНАРОДНИ УГОВОР ИЛИ ПОЛИТИЧКА АКЦИЈА

Сажетак

Током постојања конкордата увек се постављало питање да ли је реч о специфичном међународном уговору и предмету међународног јавног права или политичкој акцији Ватикана и Римокатоличке цркве према сувереним државама а нарочито према православљу и словенству.

Кључне речи: Конкордат, Ватикан, међународни уговор, политичка акција, словенство, православље, државни суверенитет.

Конкордат и државни суверенитет

Проблем конкордата је представљао један од најзамршенијих правно- политичких питања у Краљевини Југославији. Да ли је конкордат један обичан правни акт међународног карактера или је то пак претензија једне религиозне заједнице да покори другу, мучило је и добронамерне и злонамерне политичаре и правнике старе Југославије. Краљевина Југославија је била земља са претежно православним становништвом, уз то настала на развалинама Аустроугарске, једног од бастиона католицизма и ослоњена на савезнике из светског рата, као таква морала је наићи на непријатељство Ватикана. Питање конкордата је, стога, постало велики проблем за такву државу. „За Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца склапање конкордата са Ватиканом значило је обезбеђивање наклоности Свете столице, задобијање поверења римокатоличког

становништва, очување верског мира у држави и побољшање њеног спољнополитичког положаја. Ток преговора је још једном указао на непремостиве разлике у ставовима Римокатоличке цркве и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у бројним питањима које су обе стране сматрале суштинским за опстанак¹⁾

Суштинска организациона разлика између православне и католичке цркве је у томе што је прва аутокефална а друга диригована из једног центра – Ватикана.

Јединство и универзалност католичке цркве управо је сукобљавана са осталим црквама, без обзира што је хришћанство надређено и католицима, и православцима, и протестантима; „Вера католичка је код свих једна иста. Рим је рекао - ствар је свршена - ова Аугустинова реченица води католике у верским и моралним питањима. Читава католичка признаје исто ауторитарно и непогрешиво универзално учитељство. Зато је у целој католичкој цркви свуда и увек иста вера, једна вера.“²⁾

Проблем конкордата Ватикана са Црном Гором 1896, и Србијом 1914, због тога није био споран, јер је на тим подручјима живео мали број католика (у Србији 1914. свега око 7.000). Због тога је српска скупштина у ратним приликама усвојила конкордат, јер није задирао у суштину њених државних интереса. Закон о конкордату имао је свега 22 члана и то врло кратка. Члан први каже: „Римокатоличка апостолска вероисповест вршиће се слободно и јавно у Краљевини Србији“, значи, није поменут израз мисија и, на пример, брачна питања регулисана су тачкама 12, 13 и 14. Члан 12 каже: „Влада признаје важност брака међу католицима из мешовитих бракова закључених пред католичким свештеником по прописима католичке вере“.³⁾

Проблем конкордата одмах се наметнуо по стварању Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Римокатолици (око пет милиона) су сматрали да су угрожена њихова права, па су започели преговори са Ватиканом 1923, а окончани 1925, без доношења решења. Католици су позвани да се на придржавају Видовданског устава. Тражена је искључива надлежност Римокатоличке цркве у обављању

1) Марко Петровић, „Предговори о конкордату Краљевине СХС и Свете Столице“, Српске органске студије, год. I, бр. 2/1999, Су 1, стр. 155.

2) Др Алоизије Жупан, „Католичка црква - историјат, врећење и њен задатак“, Јубиларни зборник живота и рада Срба, Хрвата и Словенаца 1918-1928, II део, Београд, 1929, стр. 638.

3) Српске новине, бр. 199, 3. септембар 1914.

црквених служби, искључење државе над свим црквени имањима и приходима, несметан „саобраћај“ верника у земљи и иностранству, да се верска настава изводи искључиво под надзором католичке цркве, да се деца из мешовитих бракова васпитају искључиво у католичком духу и слично. Ту је католичка црква дошла у разлаз са државом, јер су брак, школство, имовина, попуњавање служби и друго од виталних интереса за сваку државу. Али конкордатско питање није скунуто са дневног реда, већ само одложено.

Заговорници тог конкордата су сматрали да он не угрожава виталне интересе државе. Преговарач са Ватиканом, Лујо Војновић, сматра да се конкордатом „одстрањује“ сукоб између цркве и државе. Он пише: „Доста ће бити да читаоце увјерим да сам узео перо у руке о одбрану конкордатске политике наше државе, из чистога родољубнога убијеђења, да се ово питање наших односа са Св. столицом има да држи високо над свим пролазним и партијским интересима“.⁴⁾

Конкордат из 1935. је дело краља Александра и владе Богољуба Јевтића, али је као врућ кестен гурнут у руке Милана Стојадиновића.

Конкордат из 1935. имао је своје присталице код српског народа (код националних организација- Сокола, Народне одбране, четника) у владајућој југословенској радикалној заједници и мањем делу цркве, а противнике у српској опозицији и већем делу цркве, било је и оних који су покушавали заузети неутралан став по том питању, попут професора Михаила Илића.

Највише буре изазвала је тачка прва из Нацрта конкордата 1935. Та тачка каже: „Католичкој цркви признаје се, у сваком од њених обреда, пуно право да слободно и јавно врши своју мисију у Краљевини Југославији“. Опозиција је то сачекала на нож, а присталице конкордата су сматрале да то само по себи не значи ништа посебно. Опозиција је тиме сматрала да католичка црква фактички сматра православце за нехришћане; „на тај начин, конкордат као да претвара начу државу у објекат католичке мисије, као да је она нека непросвећена држава. Таква одредба отвара врата прозелитизму, што је опасно за верски мир у држави“.⁵⁾ На пример, у Аустријском конкордату из 1933. у првој тачки пише да се Римокатоличкој цр-

4) Др Лујо Војновић, Конкордат са Св. Столицом и наше национално питање, Загреб 1923, стр. 5.

5) Пројекат Југословенског конкордата и важећи конкордати, Београд, 1937, стр. 8.

кви омогућује да у обредима има право „на слободно вршење њезине духовне власти и јавно вршење култа“, што опозиција сматра за нешто сасвим друго од мисије.

Затим је у периоду од 1935-1937. настао читав низ брошура које су већином биле против конкордата. Детаљно су анализирали свих 38 тачака Нацрта конкордата; присталице су сматрале да се у њима не угрожава државни суверенитет; док је опозиција сматрала да конкордат садржи низ неповољних решења која се односе на брачне односе, црквене приходе, таксе, имовину верозаконског фонда, патроне, аграрну реформу и слично.

Опозиција је истицала да само мали број држава има конкордат (свега 12 од тада 66 независних држава). Конкордатом се, по мишљењу опозиције, даје предност католицима и угрожава државни устав: „Та разлика, међутим, чисто формална по својој природи, од утицаја је и по саму суштину ствари, тако да се од формалне претвара у стварну чак и у случају да конкордат садржи углавном исте онакве одредбе какве се налазе у унутрашњем црквеном законодавству. Уосталом, кад конкордат не би пружао ништа више од обичног закона, не би се ни Римокатоличка црква трудила да у њега унесе одредбе које се већ налазе у познатим законима државе са којом се склапа конкордат“.⁶⁾

Опозиција је сматрала да су у противречности чланови 7 и 8 Нацрта. У члану 8 се католичким свештеницима забрањује припадање политичким странкама и уопште политичко организовање, које ће бити „прописано“ од стране државе; али у члану 7 стоји следеће: „Од свештених лица не могу судске, или друге власти, захтевати давање обавештења о лицима или о стварима, које су она могла сазнати под окриљем тајне везане за њихову духовничку службу, нити она могу бити гоњена због тога“ – опозиција је сматрала да се тиме потпуно потиरे државни суверенитет Југославије.

Опозиција пориче ставове да се Римокатоличка црква одрекла политичких права. Члан 10 говори да католичка црква „на територији своје сопствене јурисдикције има“ сву власт над постављањем и мењањем свог особља. То се правдало упоређивањем са аустријским и немачким конкордатом. Епископ Платон је због тога написао следеће: „Али, пре свега, зар наш конкордат мора да буде

6) Др Михаило Илић, Пред конкордатом, Београд 1937, стр. 6.

скуп свих изузетних привилегија, које дају Римокатоличкој цркви сви конкордати на земаљској кугли заједно“.⁷⁾

Тиме би се католичка црква изузела из правног поретка наше земље, користећи своју специфичност и то што нема законску регулативу као православна и муслиманска вера у држави. Михаило Лановић. Заговорник конкордата, писао је још 1925. следеће: „Ја мислим, да не би било згорега, да се овај јавноправни значај католичке цркве, њезиних институција и органа у нашој краљевини нарочито истакне у нашем конкордату. Тиме не би, у ствари, цркви учинили никакве нове концесије, а добили бисмо једно јако упориште за многе наше захтеве; који логичном нуждом резултирају из јавноправног положаја католичке цркве у нашој држави, и обавезали бисмо врховно њезино представништво да нам привилегисани положај цркве квитира одговарајућим концесијама држави које би у ствари биле ипак један изузетак од општега црквенога права“.⁸⁾

Контакт католичких свештеника са иностранством, према Светој столици, нормална је ствар, док то у православљу због аутокефалности, није битна ствар.

Питање веронауке је било спорно у односима Југославије и Ватикана. У преговорима из 1925. веронаука није била обавезна, наставнике веронауке имановао је бискуп у споразуму са властима, он их је такође разрешавао звања. Конкордатом из 1935. било је обавезно учење веронауке у школама и то 2 часа недељно и у државним и приватним школама. Школски учбеници нису смели садржавати ништа што би било противно верским нашелима. Противници конкордата жестоко су напали ове одредбе и у једној брошури је писало: „Према овоме, поред свих овде горе поменутих јасних уредаба из државног устава и из обавезних међународних уговора, одредбе из пројеката конкордата добијају превагу у нашој земљи тако да су државне школе под утицајем Римокатоличке цркве“.⁹⁾

Браниоци конкордата су сматрали да овим није угрожен суверенитет државе, већ да се само правно регулише оно што већ „постоји и делује“; тај процес се одвија, према њима, и у државама које имају једнако и у оним које немају конкордат. Према њима, од-

7) Епископ Платон, И опет о конкордату, Сремски Карловци, 1937, стр. 20.

8) Др Михаило Лановић, Конкордат Југославије с Ватиканом, Београд 1925, стр. 51/52.

9) Примедбе и приговори на пројекат конкордата између наше државе и Ватикана-парафираног 25.7.1935. год. Београд, 1936, стр. 94.

редбе конкордата из 1935. „не садрже готово никакве новине него углавном изражавају ону ситуацију, која и онако важи у пракси“.¹⁰⁾ Обавеза је католичке цркве да гаји у ученицима конфесионалних школа „осјећање дужности према домовини, држави и друштву“.

Члан 14 Нацрта конкордата каже: „Држава признаје правну личност и особност за вршење свих права која одатле проистичу католичкој цркви о њеним установама, које према канонском праву уживају такву личност. Напред поменуће установе представљаће њихове законите старешине“. Чланови Нацрта (од 16 до 23) говоре о економским односима католичке цркве и државе. Опозиција је сматрала да католичка црква има самосталност мимо прописа у привреди Југославије. Према њима, приходи и расходи католичке цркве су мимо контроле државе, као и њихова економска веза са Ватиканом. Посебно је нападнут члан 22, где се говори о враћању земље католичкој цркви због изведене реформе. Члан 21, где пише: „Сви јавни патронати државе и тела која под њу потпадају, као и приватни патронати у вези са поседом државних непокретности, мораће се укинути“; опозиција је овакав члан окарактерисала као неприхватљив за државни суверенитет.

Мирко Комненић, посланик из редова опозиције, једном је приликом рекао: „Овим конкордатом, као што из свега јасно проистиче, крњи се државни суверенитет, бришу се одредбе Устава које нису у складу са Уговором, а у нерепредвиђеним случајевима, шти нијесу смели да потпишу и приме 1855. ни Фрањо Јосип ни Бах, важи само римокатоличко канонско право; дакле, збиља као у средњем веку; мада нијесмо изгубили рат, напротив, после наше славне националне победе, у нашој земљи имало би да важи туђе право, иако суверена држава не може делити власт, нити може имати два господара, једног у Београду, а другог у Риму. Наша држава мора свој суверенитет љубоморно бранити по примеру Краљевине Србије 1914. године, не жицајући се у одбрани свога суверенитета и достојанства, после два крвава рата, угазити у трећи грозни светски рат- хватајући су у коштац са силним Голијатом“.¹¹⁾

Чланови од 24 до 28 Нацрта конкордата из 1937. године, које се односе на шлоковање католичких кадрова, такође су наишле на жестоко противљење опозиције. Сматрало се да такво школство

10) Конкордат и критика конкордата, Београд 1937, стр. 58.

11) Говор Мирка М. Комненовића у Народној Скупштини 21. јула 1937. о конкордату, Сремски Карловци, 1937, стр. 26-27.

нема никакве везе са просветном политиком Краљевине Југославије. Спона са Ватиканом тако постаје не само духовна већ и организациона што нарушава суверенитет Југославије.

Чланом 32 регулисани су брачни односи. Опозиција је сматрала да је ту угрожен цивилни брак, јер се у случају спора даје предност црквеним судовима. Дао члана 32 садржи следеће: „У случају мешовитих бракова, грађанске власти ће поради да се, на захтев увређене католичке стране, поштује јемство дато од стране супружника, да ће сви синови и кћери без изузетка, бити одгојени у католичкој вери“ што се сматрало недопустивим. То је било у супротности са брачним правилником Српске православне цркве. Чак и књига коју су саставиле присталице конкордата „Текстови пројекта закона о Конкордату“, поводом тог члана, пише упоређујући конкордат са српским законодавством: „С обзиром на питање које овај члан пројектованог конкордата садржи, нека читалац пажљиво и до краја прочита како сам члан, тако и све на ово питање односеће се и овде цртане параграфе Брачног правилника Српске православне цркве. Према томе, ми се уздржавамо сваког коментаришања овога члана конкордата, пошто текст у конкордату не може бити критикован када су узму у обзир прописи из Брачног правилника Српске православне цркве“.¹²⁾

Догађаји око (не)усвајања конкордата из 1937. године су одиграли далекосежну улогу у односима Срба и Хрвата. Срби су претежно конкордат као жељу католичке цркве да православце преведе под свој скут, а Хрвати су конкордат претежно схватили као међународни уговор. Споразум Цветковић – Мачек из 1939. угрозио је државни суверенитет много више него конкордат, тад је верско питање решено као споредно. „Хрватски дневник“ орган Мачековог ХСС, писао је да је споразум „тек почетак ријешавања хрватског питања, да је Бачка хрватска и да Хрватска има да обухвати све оне територије докле допире католичка вјера“.¹³⁾ Конкордатско питање је тако скинуто с дневног реда.

Срета Милошевић, противник конкордата, писао је: „Са овога разлога, као и разлога које смо изнели до сада, овај предложени конкордат не треба усвојити и тако се може изазвати потреба састављања новог празничног уговора за Ватиканом, јер једном ли се изгласа овај конкордат, овакав, никада доцније интерконфен-

12) Текстови из пројекта закона о Конкордату, Београд 1937, стр. 32.

13) Бранко Миљуш, Споразум 1939. године, Виндор, 1957, стр. 17.

сионални закон неће моћи да утре и да изглади оно што се овим конкордатом стекне, нити се ствар може повратити у пређашње стање¹⁴⁾.

Очигледно да проблем конкордата има своју суштинску и формалну страну, своју правну и политичку позадину.

Конкордат с православним и словенским државама

Постављање Конкордата с православним и словенским државама увек је изазивало политичке и правне консеквенце. Постављало се питање да ли је то обичан међународни уговор или политичка (верска) акција римокатоличке цркве.

Пољак професор Тадеуш Влодарчук је у Варшави 1986. године издао у два тома вероватно напрезентативније дело »Конкордати« у коме описује све Конкордате у историји или уговоре сличне Конократима. У XIX и XX веку Ватикан је Конкордате склопио са следећим православним и словенским државама: Србијом, Краљевином Југославијом, Црном Гором, Румунијом, Пољском, уговоре са Русијом, Чехословачком и социјалистичком Југославијом. Нарочито је био проблем мањинско католичко становништво.

Око Конкордата је постојало теолошко, правно и политичко размимоилажење.

Интересантан је случај Конкордата, Ватикана и Аустрије из 1855. године. Постављало се питање да ли он после реорганизације Хабсбуршке монархије вреди у истом смислу а поготово после распада Аустроугарске 1918. године. Православни писци су сматрали да Конкордат из 1855. не важи, поготову не на словенским и православним деловима Аустроугарске. Д. Руварац пише: »Да Конкордат из 1855. године не постоји више ни у Хрватској и Славонији, и хрватски научњаци требају једном да престану са својом смешном тврдњом да он у њима и данас постоји и важи, јер и та њихова смешна тврдња само увеличава мегаломанију код њихове омладине, која им не да да увиде шта им је од користи, шта од штете, и која ће их упропастити.«¹⁵⁾

14) Срета Милошевић, Један проблем о основи компетенције и односу државе и цркве у вези са конкордатом, Лесковац, 1937, стр. 67-68.

15) Д. Руварац, *Аустријски Конкордат и Хрвати*, Сремски Карловци, 1902, стр. 24.

Неки хрватски писци сматрају да је Конкордат позитивна норма не само после нагодбе из 1867. године, већ и да важи за Хрвате након слома Монархије 1918. године, на територији Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Тако хрватски писац Едо Ловрић пише: “Док је још постојала Аустроугарска монархија било је у нашој јавности различитим поводима говора о томе, да ли је Конкордат од 18. коловоза 1855., т.зв. аустријски Конкордат вриједи у Хрватској и Славонији. Након слома Аустроугарске Монархије још се чешће појављивало то питање у нашим јавним гласилима. Мишљења, која су се у том обзиру изражавала, била су опријечена”.¹⁶⁾ Међу теолозима и правницима у хрватској јавности била су различита становишта. “Пошто је ово питање још и данас важно и актуелно за Хрватску и Славонију, а тиме и уопће за нашу нову државу”. После разматрања Конкордата из 1855. и новонастале ситуације Едо Ловрић закључио је да иако је створена нова држава Краљевина СХС “у подручју Хрватске и Славоније као државни закон још све у диљу у крепости правној, уколико није касним нашим законима докинут”.¹⁷⁾

Посебно је интересантан уговор са Царском Русијом, иако није имао карактер Конкордата. У Русији су каталоци били сконцентрисани у Пољској која је тада била у саставу Русије, а било их је нешто у Украјини и по градовима.

Међу многим Конкордатима и уговорима сачињеним у другој половини ХИХ века, посебну пажњу заслужују уговори сачињени с Царском Русијом.

Уговор из 1847. године о коме смо већ писали био је непотпун и није решавао много битног за питање Цркве. Уосталом, био је поништен царским указом од 22. новембра (4. децембра) 1866. год. пре свега резултатим догађаја у Пољској и блиске њој репресивне политике царске власти и такође демаскирајуће ту политику декларисане Ватиканом. Ту је пре свега о издатој од ватиканског секретаријата владе публикацији “Еспосизионе” од 15. новембра 1866. године, која је била збир докумената који су се тицали односа између Св. Столице и Царске Русије, почевши, од меморандума урученог од стране цара Николаја I Гругуру XVI на аудијенцији 13. децембра 1845. до папског поздравног говора од 29. октобра у коме

16) Едо Ловрић, *Вриједности Конкордата у Хрватској и Славонији прије и након слома Аустро-Угарске*, Загреб, 1921, стр. 3.

17) Исто, стр. 28.

папа Пије IX говори о “тузи” која је испунила наше срце видевши несрећан и за велико олакшивање положај у којем се налази католичка Црква у Краљевини Пољској и Царству Русијском”. (Заједно око сто докумената). По поништењу Конкордата статус цркве у Русији регулисан је једностраним царским указима. Такве прилике трајале су до закључивања тзв. “уводног споразума” између Свете Столице и Русије, потписаног од стране пронунција апостолског у Бечу, кардинала Лудовика Јакобинског и амбасадора Русије у Бечу Ф.д Обрила, 19 (31. октобра 1880. године).

Тај уговор, по свом карактеру уводни је и захтева даље усаглашавања, обавештава о отпуштању архиепископа Крашинског на његову моблу из вилњанске бискупије (тач.1); отпуштања архиепископа Фелинског са положаја ординаријуса варшавског и именовање на његово место другог кандидата (тач.2); отпуштање бискупа Жевуског са места заступника бискупа варшавског и давање дозволе за његово хапшење Русије (тач. 3); именовање нових бискупанамесника за Могилев и Сандомјеш узимајући у обзир поодмакле године тамошњих ординаријуса (тачка 4); именовање дијецезних бискупа за Телш, Лублин и Плоцк (тач. 5); прелазак дотадашњег бискупа житомирског Боровског у једну од упражњених столица бискупских (тач.6). У наставку уговор предвиђа да ће се “царска власт сложити са Светом столицом у номинацији бискупа” (тач. 7).

Тачка 8 уводног уговора предвиђа да “дијецеза кјелцка” буде канонизацијски унапређена и издвојена од дијецезе краковске. Садашњи управник кјелцки биће услед тога именован за дијецезног бискупа”.

Члан 10 предвиђа да царска власт не може, узимајући у обзир наведене узроке, изразити и сагласност на молбу Апостолске столице која се односи на именовање минске, подласке и камењичке дијецезе, међутим, слаже се да горе именоване дијецезе буду поверене администраторима апостолским: дијецеза минска – архиепископу могиљевском, дијецеза подласка-бископу лубелском, а дијецеза камењичка – бископу лудско-житомирском, све до коначног споразума царске власти са Апостолском столицом, који се тиче тог проблема.

У тачки 11 “царска власт жели одговорити сталној бризи и напорима Његове Светости у образовању свештенства /.../ остављајући резерву у дискусијама о том предмету до будућих преговора у Риму”. Уједно власт тврди да ће указивати помоћ онима којима

је то потребно у границама могућности, такође помагати затеве и материјалне оскудице локалних семинарија”.

Наредне две тачке тичу се заједничког учешћа бискупа у духовној Академији Петерсбургу, међутим у тачки 14. (завршној) царска власт тврди да ће “ради олакшица бискупу у извршавању њихових задатака изложити детаљном прегледу све одредбе и локалну управу за коју им буде указано од Свете Столице, као и одредбе које не одговарају свештеничком високом положају или су штетне за религиозни живот и по најављеном подразумева се приступање постепеном отпуштању или довођењу у ред према потреби”.

Резултатом тог “припремног споразума”, чији текст је помињао у свом зборнику Мерцати, било је писмо датирано у Риму 12 (24) децембра 1882 а парафирано у име царске власти од Михаила Бутењева, у којем, позивајући се на то. 10 “уводног споразума” – моли папу да “архибискупу-митрополиту Могилјева остане поверена администрација апостолска дијецеза минске, бискупу љубљанском – администрација апостолска дијецеза подласке, а бискупу лудско-житомирском-администрација апостолска дијецеза камењицке”.

У одговору кардинал Л. јакобини, секретар владе, у писму упућеном царској власти сведочи да “је Свети отац слажући се с молбом израженом од власти Њ.Ц.М. Цара Русије, одлучио да Антонију Фијалковском, архибискупу могилевском буде поверена администрација апостолска минске дијецезе, остављајући случну предају дужности бискупу лубелском администрације апостолске подласке дијецезе, а бискупу лудско-житомирском дијецезе камењицке, истовремено потврђују избор тих двају бискупа”.

Тог дана, тј. 12(24) децембра 1882, године у стварању тачке 11 “уводног уговора” сачињен је био споразум који се тицао духовних семинарија. Одговарајући уговор, који су потписали Михаил Бутењев у име цара и кардинал Лудвиг Јакобински у име папе, сачињен само на француском језику, предвиђао је да “дијецезне семинарије остану под управом ординаријуса”. Посебно требају бити испуњене следеће тачке:

1. Ординариус бира и именује персонал семинарија. Ректор, инспектор и професори биће именовани као и до тада, уз сагласност власти.

2. Ординариус може, ако утврди да су неке мере с правом потребне, повући ректора, инспектора, професора или друго помоћно особље и поставити друге на њихова места. Ако не одреди наредне, о томе ће одлучити власт.
3. Израда правилника семинарија односи се на организацију и административну и економску страну, такође права и обавезе персонала, а такође израда плана и програма студија у надлежности су бискупа. Што се тиче науке о језику, историје и руске литературе, захтева се претходан договор с управом, а научници ће бити именовани с претходном сагласношћу државне власти. Порег тога, бискуп има слободу око управљања предавања, научној доктрини, такође у унутрашњој дисциплини.

Тексту датог уговора потписаног у Риму 12(24) децембра, руска страна додала је једностран услов: “Потписани је овлашћен од своје власти да потпише споразум о семинаријама, јер царска власт треба да постави услове за државне прописе, о којима се није говорило. Рим, 12(24) де. 1882. год. – Милаил Бутењев.

Допуна споразума о духовним семинаријама из 1882. год. био је споразум од 2. априла 1897. год, који је подробно дефинисао карактер присуства представника државне власти на испитима, уједно садржавао важне директиве на чијој моћи се Столица апостолска сложила с постулатом истакнутим од царске власти, а који одређује: “мишљења добијена на испиту ће се узимати с примедбама у општој оцени резултата студија”, што је наравно имало везе са предузимањем будући свештеничких положаја.

Посебан споразум потписан је био тог истог дана, тј. 12(24) дец. 1882. год. у изради тачака 12 и 13. “уводног споразума” и односи се на Духовну академију у Петрограду. Тај споразум, који су потписали такође М. Бутењев и кардинал Лудвиг Јакобини, констатује да “Архибискуп-митрополит Могилјева остаје једини поглавар и највиши управитељ Духовне академије у Петербургу, постављајући у односу на њу такву власт, какву сваки бискуп извршава у свом дијецезном семинаријуму. Он је овлашћен да затражи сарадњу дијецезиних бискупа при изради пословника Академије.

Последњи члан, израђен тога истог дана, тј. 12(24) децембра 1882. год. био је једностран декларација Михаила Бутењева која се тичала тач. 14 “уводног споразума”. У декларацији представник цара тврди да “Царска власт остаје непоколебљиво енергична да

повуче при првој могућности поменута изнимна наређења упуће-на против римокатоличног свештенства. Као потврда и доказ тог јемчења, обзиром на постепен пораст разумног споразума понашања, царска власт приступа `проприо моту` одмах по заживљавању споразума и извршењу првих двеју тачака већ усаглашених, наиме указује поверење 18 царског указа од 14(26) децембра 1865. год. О уређењу грађанског свештенства у Краљевини Пољској, уједно ревизији Преписа додатка за указ о уређењу грађанског свештенства у Краљевини Пољској.

После пропасти Царске Русије 1917. године и ставарање Независне Пољске државе тај уговор се није односио на Совјетски Савез и регулисање статуса католичких верника у Совјетском Савезу. Ватикан није озбиљно покушавао да инсистира с Конкордатом са Совјетским Савезом.

Што се тиче Конкордата са Црном Гором до њега је дошло без неких већих проблема. Сталним проширивањем територија Црне Горе и њеним коначним признањем за независну државу на Берлинском конгресу 1878. године, Црногорској држави се нашло и становништво римокатоличке исповести. По разноразним статистичким подацима њихов број се кретао између пет и осамнаест хиљада. Пошто се радило о далеко мањем броју у односу на православно становништво проблем регулисања односа са Ватиканом био је лако решив. “Освајањем Црногорског приморја Књаз Никола је примио на себе и бригу о својим римокатоличким поданицима. По свој прилици већ крајем 1878. године он долази на мисао да што прије уреди односе са Светом Столицом, јер је још 1867. године барски бискуп Карло Постен пренио своју катедралу из Бара у Скадар, гдје је било сједиште барскоме бискупу и приликом освојења Бара од стране Црногораца, па Књаз Никола није хтио дуго да гледа како његови поданици католичке вјере зависе у црквеном погледу од Скадарског бискупа”.¹⁸⁾

Стога је текст уговора правно срочен врло лако на обострано задовољство, у члану првом стоји: “Вјероисповјед Католичка Апостолска римска вршиће се слободно и јавно у Црној Гори”. А у члану пет: “Архиеписком барски имаће потпуну слободу у вршењу црквене службе и у управи своје Дијецезе: моћи ће вршити сва права и повластице које му његово пастирско звање доноси по

18) Ристо Драгићевић, «Уговор Свете Столице с Књажеввином Црном Гором 1886. године», Записи, год. XIII, књ. XXIV, Цетиње, 1940, стр. 15.

реду којег је црква одобрила. Њему су подложни сви чланови Католичкога Свештенства у колико то спада у вршење свештенога звања”.¹⁹⁾ Једноставно, због своје малобројности у односу на православце католици нису били опасност по црногорску државу, па је књаз Никола “више од икога желио да добије то право за католике у Црној Гори”.

Исто тако није био споран ни Конкордат Ватикана са Краљевином Србијом. Склопљен је чак у ратним неприликама. “До Берлинског Уговора 1878.г. католици у Србији су стајали углавном под режимом капитулација. Њихов главни заштитник, сем закона у Србији, био је аустријски консул, пошто су католици у Србији углавном делу своме били аустријски поданици. После проглашења независности Србије 1878.г. питање католичке цркве у Србији није било решено. У месецу мају 1881. године ђаковачки бискуп Штросмајер писао је Стојану Новаковићу писмо и изнео основе за Конкордат са Св. Столицом. Штросмајер је то изнео по жели Владе у Србији, која му је изјављена приликом његова бављења у Београду 1880.”²⁰⁾

У Србији је крајем XIX века било мало католика, по неким подацима само око седам хиљада, а после балканских ратова око двадесетдевет хиљада. Од тога многи су у Србији боравили само привремено по служби. “Кад се рат 1912. завршио, онда је Влада србијанска, имајући пред собом нови положај и стање, саставила једну нарочиту комисију са задатком да проучи питање о конкордату. У новим крајевима број католика, српских држављана, пео се тад на 29.000 душа”²¹⁾

Основни циљ српске владе и српске православне цркве био је да католици у Србији не буду под верском заштитом Аустроугарске, јер би тада Аустроугарска користила у политичке сврхе. С тога је Влада на челу са Николом Пашићем радила на доношењу Конкордата, јер он тада није био никаква опасност за српску државу.

Члан први Конкордата Србије и Ватикана из 1914. гласи: “Католичка Апостолска вероисповест слободно јавно вршиће се у Краљевини Србији”, члан други гласи: “Установљава се у Краљевини Србији једна црквена покрајина, састављена из београдске

19) Исто, стр. 22.

20) Јовановић М. Јован, „Србија и Ватикан 1878-1912“, Гласник Српске православне Патријаршије, С. Карловци 1937, 1-2, год. XVIII, стр. 6.

21) Исто, стр. 8.

архиепископије са седиштем у престоници, чија област обухвата границе Србије пре лондонског и букурешког уговора о миру од 1913. год. Из суфраганске скопске епископије, са седиштем у Скопљу, чија област обухвата новоослобођене крајеве прелазећи из надлежности верске пропаганде”.²²⁾

Пошто нису представљали опасност за државу и православље, сва спорна питања решена су у корист католика. Тако, на пример, члан четрнаест гласи: “Католички супруг у мешовитим браковима закључен пред римокатоличким свештеником, имаће право да уговори да деца из тог брака буду васпитана у католичкој вероисповести”.²³⁾

Што је касније у Краљевини Југославији представљало нерешив проблем у правним и теолошким расправама.

Исто тако Конкордат са Србијом је прихваћен у Риму и у Ватикану.

Интересантни су Конкордати са Пољском и Румунијом.

У Пољској после стицања независности број православних и протестаната био је занемарљив. Било је неколико милиона Јевреја који су исповедали Мојсијеву веру. С тога се Конкордатом хтела учврстити католичка црква као кључна друштвена институција и одлучујући фактор у међународним односима пољске државе. Конкордат склопљен фебруара 1925. године има 27 чланова. Његова суштина је “потпуна слобода католичке цркве у читавом њезином унутарњем животу, потпуно осигурање лојалности свештенства према држави; држава и црква сарађује једино у тим стварима, које такву сарадњу непосредно изискују, пре свега на пољу верског узгоја; у сврху аграрне реформе се земља, коју има црква меће у промет а свештенству се осигуравају потешна средства за живот”.²⁴⁾ Пољска је тиме хтела осигурати себи не само важно место међу западном католичком цивилизацијом, већ је претендовала да буде бедем одбране од православља, и даљег продора католицизма према истоку, ка Русији. Стога је католична црква постала доминантна установа у пољском друштву, посебно у образовању. Први члан гласи: “Католичка црква, без разлике обреда, уживаће у пољској

22) Уговор између Србије и Ватикана, Весник Српске цркве, јун-јули 1914, год. XXV, Београд, 1914, стр. 496.

23) Исто, стр. 498.

24) Фрањо Илешич, «Конкордат између Пољске и Ватикана», Нови живот, књ. XXVII, св. 1, Београд 1925, стр. 16.

републици потпуну слободу. Држава гарантује цркви слободно вршење њене духовне власти и црквене надлежности, као и слободу у управи и вођење њезиних послова и добара према божанским законима и каконском праву”.²⁵⁾

Уместо дотадашње три надбискупије (Познан, Варшава и Лавов) створено је још две (Вилна и Краков).

Конкордат са Румунијом постао је потребан када је Трансилванија присједињена Румунији у којој је живело мађарско католичко становништво. Конкордат склопљен 1927. године, имао је 24 члана. Румунска влада се плашила да Конкордатом католичке установе постане нека врста екстериторијалних установа а становништво католичке вероисповести у Румунији губило јавност држави. Ватикан је уверавао румунске власти да нема такве претензије, на тој компромисној основи створен је Конкордат. Члан први гласи: “Римокатоличка апостолска вероисповест свих обреда, исповедаће се и вршити слободно и јавно у целој Краљевини Румунији”. Ватикан је са румунским властима морао сарађивати по основама постављења руководећих свештеника, црквене својине, образовања и слично. Тако, на пример, у делу члана пет пише: “Св. Столица ће пре сваког постављења, обавестити румунску владу о личности која се има поставити да би се установило да ли против ње не постоје разлози политичке природе”.²⁶⁾ Румунска православна црква је иначе у много чему била прихватљивија за Ватикан јер је раније почела неке измене које су је удаљавале од Цариградске патријаршије и руске православне цркве.

Са Чехословачком, која је настала после распада Аустроугарске није склопљен класичан Конкордат. Склопљен је “Модус вивенди” којим се регулише положај римокатолика у Чехословачкој. Године 1927. регулисан је рад Чешке, Моравске и Словачке бискупије. Чехословачка је већ достигла ниво верске толеранције да Конкордат у правом смислу није склопљен.²⁷⁾

Конкордат са Литванијом је склопљен 1927. године. Са Бугарском и Грчком Конкордат никада није склопљен јер је број католика у тим државама био сасвим занемарљив и није било потребе за Конкордатом. Било је неких регулисање док је Грчка била под Отоманском империјом; тако на пример “бракови између право-

25) Збирка Конкордата, Београд, 1934, стр. 67.

26) Исто, стр. 86.

27) Видети: Исто као нап. 4, том. I, стр. 257-262.

славних Грка и православних Албанаца, Влаха или Словена нису били неуобичајени и нису стварали никакве препреке мушкарцима и женама који су ступили у брак. Брак са Грком католиком, без обзира на дужину његовог или њеног хеленског наслеђа, био је немогућ уколико један од супружника не промени веру”.²⁸⁾

О Конкордату се у Ватикану писало као искључиво о позитивној акцији, да се омогући равноправан статус римокатолика са осталим вероисповестима, посебно се то односило на православне и словенске државе.

Противречност Конкордата избила је на видело приликом неуспеха да се он наметне у Краљевини СХС 1925. односно Краљевини Југославији 1937. године.

Присталице Конкордата су сматрале да је то искључиво међународни уговор, у много чему специфичан, јер се склапа са једном необичном државом Ватиканом. Сматрају да се Конкордатом не угрожава верска равноправност и толеранција, напротив.

Противници Конкордата су сматрале да је реч искључиво о акцији римокатоличке цркве (верској, идеолошкој, политичкој и теолошкој) којом се она учвршћује као важан фактор у држави, али и потиरे све остале вероисповести, захваљујући материјалној и духовној потпори коју добијају римокатолици. Поготово се то односи на образовање, мешовите бракове и породично васпитање, где се све решава у корист римокатолика.

“Конкордат је споразум између државе и цркве по заједничким пословима. Интересантно је међутим, да је до данас остала необјављена сама правна природа Конкордата...”

А ипак правна је осова Конкордата у уговору и закону. Уговор одговара односу између носиоца државне и црквене власти, а закон у односу између државне и црквене власти с једне стране и припадника државе и цркве с друге стране”.²⁹⁾

У циљу очувања историјске тековине, заједничке државе и одржања мира и верске толеранције, српски фактори били су спремни на компромис. “Чињеница да је историја склапања Конкордата између југословенске државе и Ватикана у својој суштини историја сталног државног попуштања пред захтевима, а касније и прити-

28) Миша Глени, *Балкан 1804-1999*, I, Београд, 2001, стр. 84.

29) Иван Рибар, *Конкордат*, исто као нап 7, стр. 10.

сцима Св. Столице. За Римокатоличку цркву склапање Конкордата био је најбилји начин да обезбеди своје универзалне интересе”.³⁰⁾

У нацрту закона Конкордата из 1935. године био је израз “мисија” што је изазвало подозрење великог броја челника СПЦ и српских политичких првака. Сматрало се да је реч о политичком акту са циљем да се угрози православље а не реч о обичном међудржавном уговору.

“Бура око Конкордата”³¹⁾ је током 1937. године уздрмала целокупну српску јавност. Појавио се читав низ брошура, зборника, натипса у новинама, стручних радова у часописима око Конкордата. Дошло је до жестоког сукоба власти и опозиције, власти и православне цркве, сукоба унутар појединих групација. Често се није улазило у суштину проблема. Расправљало се емоцијама, многи чак нису ни прочитали текст нацрта. Завршило се компромисом, текст нацрта закона о Конкордату скинут је са дневног реда.

Конкордат са словенским и православним државама био је проблематичан у смислу што је то агресивни наступ римокатоличке цркве у односу на православље или је то искључиво регулисање положаја римокатолика у тим државама. Много је лакше прошао у Пољској, где је било већинско римокатоличко становништво него у Краљевини Југославији (СХС до 1929. године) где су православци били већина.

Конкордат је иначе правно и политички замршен и тежак проблем, поготово сва његова нејасност и противуречност не долази до изражаја када се треба одредити према саживоту различитих вероисповести и верској толеранцији. Православне и словенске државе, поготово подручје Балкана увек су били предмет интересовања Ватикана а Конкордат једно од средстава тог утицаја.

Литература

- Војновић, Лујо, *Конкордат са Св. Столицом и наше национално питање*, Загреб 1923.
- Жупан Алојзије, *Католичка црква-историјат, врећење и њен задатак*, Јубиларни зборник живота и рада Срба, Хрвата и Словенаца 1918-1928, II део, Београд, 1929.

30) Мирко Петровић, *Конкордатско питање Краљевине СХС*, Београд 1997, стр. 292.

31) Видети: Милан Стојадиновић, *Ни рат ни пакт*, Београд, 2002, стр. 519-537.

- Драгићевић, Ристо, *Уговор Свете Столице с Књажеввином Црном Гором 1886. године*, “Записи”, год. XIII, књ. XXIV, Цетиње 1940.
- Збирка Конкордата, Београд 1934, стр. 67.
- Епископ Платон, *И опет о конкордату*, Сремски Карловци, 1937.
- Илешкић, Фрањо, *Конкордат између Пољске и Ватикана*, Нови живот, Београд, 1925.
- Илић, Михаило, *Пред конкордатом*, Београд 1937, стр. 6.
- Јовановић, М. Јован, *Србија и Ватикан 1878-1912*, Гласник Српске православне Патријаршије, С. Карловци, 1937.
- *Конкордат и критика конкордата*, Београд, 1937.
- Лановић, Михаило, *Конкордат Југославије с Ватиканом*, Београд 1925.
- Ловрић, Едо, *Вриједности Конкордата у Хрватској и Славонији прије и након слома Аустро-Угарске*, Загреб, 1921.
- Милошевић, Срета, *Један проблем о основи компетенције и односу државе и цркве у вези са конкордатом*, Лесковац, 1937.
- Миљуш, Бранко, *Споразум 1939. године*, Виндзор, 1957.
- Петровић, Марко, *Предговори о конкордату Краљевине СХС и Свете Столице*, „Српске органске студије“, год. I бр. 2/1999.
- Примедбе и приговори на пројекат конкордата између наше државе и Ватикана- парафираног 25.7.1935. год. Београд, 1936.
- *Пројекат Југословенског конкордата и важећи конкордати*, Београд, 1937.
- Руварац Д., *Аустријски Конкордат и Хрвати*, Сремски Карловци, 1902.

Branko Nadoveza

**CONCORDAT - AN INTERNATIONAL AGREEMENT
OR POLITICAL ACTION**

Resume

Problem of Concordat not be questioned when it is directed towards a sovereign state with the dominant Catholic population or where the population belong to a minimal extent. Problem of Concordat is the de jure and de facto in some of its provisions favoring the Roman Catholic faith and church, (eg in marriages where one parent is Roman Catholic child must always be brought up under the provisions of the Roman Catholic faith). Thus, the problem of the concordat was not moot the Kingdom of Serbia and Montenegro, but later became moot for the Kingdom of SHS and the Kingdom of Yugoslavia. According to some concordat is a specific treaty Vatican and other countries, and the other on the political and religious action of the Roman Catholic Church.

Key words: Concordat, Vatican, international agreement, political action, slavism, Orthodoxy, state sovereignty.